

УДК 94 (497.17) «18»

Виникнення македонського питання та формування політики Болгарії щодо його розв'язання

О.О. МЕЛІШ

Київський національний університет ім.Т.Шевченка, м. Київ, Україна, E-mail: olessia@meta.ua

Авторське резюме

В представленій статті автором висвітлюються основні причини виникнення Східної кризи та її роль у формуванні македонського питання. Послідовно розглядаються події, що відбувалися на Балканах в XIX – XX ст., які безпосередньо ставали головними причинами виникнення Східної кризи на Балканах, під якою можна розуміти питання про долю турецьких володінь в Європі. Прослідковано і оцінено відчайдушні спроби болгарського державного керівництва вирішити та розв'язати македонське питання на свою користь. Проаналізовано, що Берлінський конгрес став рубіжним моментом в історії Балкан. Зігравши певну стабілізуючу роль, він одночасно заклав ті фундаментальні балканські протиріччя, які на довгі роки, аж до сьогоднішнього дня, закріпили за Балканами недобру славу «порохового льоху Європи». В статті подана характеристика македонського питання, його виникнення та причини. Розглядається становище македонських земель, яке після Берлінського конгресу істотно ускладнилося. На карті Європи з'явилися нові незалежні держави, хоч і сильно урізані берлінськими постановами. Всі вони мали програми «національного визволення», і всі ці програми містили пункт про приєднання македонських територій.

У статті підкреслюється, що Болгарія, рішеннями Берлінського конгресу, була глибоко ображена: болгарські землі розчленовувалися, а македонські землі відторгалися від Болгарії. Це боляче вдарило по національних почуттях болгар. «Болгарія в межах, передбачених у Сан - Стефанському договорі!» - так можна сформулювати мету зовнішньої політики Болгарії після Берлінського конгресу. Македонське питання відтепер стало каменем спотикання в болгаро - сербських відносинах. Ідея конфедерації Сербії та Болгарії була остаточно похована, а суперництво між двома країнами щодо македонського питання ставало джерелом постійної загрози міжслов'янської війни на Балканах. Також було визначено вплив македонського питання в контексті Східної кризи на зовнішню політику Болгарії, його місце в політиці європейських держав. Прослідковано наростання протиріч через македонські території між балканськими країнами і проаналізовано позиції європейських держав у даному питанні в період загострення Східної кризи.

Підсумовано та оцінено, що об'єктивно Берлінський трактат, після якого і загострилася ситуація на Балканах і результати його призвели до Східної кризи, став вираженням реального співвідношення сил великих європейських держав у 1878 році. Це співвідношення склалося тоді не на користь Росії і балканських народів.

Ключові слова: македонське питання, східна криза, Болгарія, Балкани, війна.

The emergence of the Macedonian issue and policy of Bulgaria for its solving

О.О. MELISH

T. Shevchenko national university of Kyiv, Kyiv, Ukraine, E-mail: olessia@meta.ua

Abstract

In the presented article the author highlights the main causes of east crisis and its role in shaping the macedonian question. Consistently considered events that took place in the balkans in the XIX - XX centuries.. directly were the main causes of the crisis in the eastern balkans, during which it is possible to understand the fate of the turkish possessions in Europe. Evaluated and examined the desperate attempts of the bulgarian state leadership to decide and resolve the macedonian issue in their favor. Analyzes that the berlin congress became a landmark moment in the history of the balkans. Playing a stabilizing role, it also laid the fundamental balkan conflict that for many years, up until today, secured balkans notoriety "powder keg of Europe".

The article description macedonian question of its origin and cause. Considered, the situation macedonian lands that after the berlin congress substantially complicated. On the map of Europe, the newly independent states, though much curtailed in berlin regulations. All of them were of the "national liberation", and all of these programs contain para macedonian accession areas...The article stresses that bulgaria, decisions of the berlin congress was deeply offended : bulgarian lands separated and macedonian lands reject from bulgaria. It is painfully hit the bulgarian national feeling . "Bulgaria within the stipulated san - stefano treaty!" - So we can formulate the goal of the foreign policy of bulgaria after the berlin congress. Macedonian question now has become a stumbling block in bulgarian - serbian relations. The idea of a confederation of Serbia and Bulgaria was finally buried, and the rivalry between the two countries on the macedonian issue became a source of constant threat among the Slavs war in the balkans. It was also the influence of macedonian question in the context of east crisis on the foreign policy of bulgaria, its place in the politics of european countries. Examined the growth of conflict over macedonian territory between the balkan countries and analyzed the position of european states in this scenario issue in acute east crisis.

© О.О. Меліш, 2014

Summarized and evaluated objectively treaty of Berlin, and after which worsened the situation in the balkans and its results led to the "eastern crisis", was an expression of the real balance of forces great european powers in 1878. This relationship did not have the benefit of Russia and the balkan peoples.

Keywords: Macedonian question, east crisis, Bulgaria, the Balkans, the war.

Постановка проблеми. Македонське питання, вперше виникло в європейській політиці в останній чверті кінці XIX століття, на початку XX століття перетворилося в найгострішу балканську проблему, яка зачіпала інтереси як балканських держав (Османської імперії, Болгарії, Греції, Сербії та Румунії), так і Великих держав (Росії, Австро - Угорщини, Великобританії, Німеччини, Італії та Франції), увага яких до македонських земель в першу чергу визначалася її важливим геополітичним розташуванням на Балканах.

Поява на міжнародній арені нових держав - Сербії та Греції, Румунії та Болгарії, Чорногорії та Албанії - додало розвитку Балкан нову динаміку. Політичні зміни супроводжувалися етнодемографічними зрушеннями, а проведення державних кордонів на територіях, що відрізнялися складним етнічним складом, призвело до зростання національних протиріч між самими балканськими народами. В усіх цих подіях брали активну участь всі великі європейські держави, що й породило так зване «Східне питання», навколо якого оберталася європейська дипломатія протягом майже півтора століть.

Виключно великою була роль Росії в становленні державної незалежності балканських країн. У цьому плані особливо виділяється історія Східної кризи 1875-1878 рр. Кульмінацією якої стала російсько-турецька війна (1877-1878 рр.). Однак завершивши її Сан - Стефанський мирний договір, що був переглянутий на Берлінському конгресі (червень - липень 1878 р.), рішення якого в значній мірі ускладнили національні відносини на Балканах. Територія македонських земель була залишена під турецьким управлінням, що з часом позначилося на особливостях розвитку цієї області з її складним складом населення і породило македонське питання. З кінця XIX - початку XX ст. македонські землі стали яблуком розбрату між сусідніми балканськими державами. На них претендували Болгарія (в XIX ст. більшість слов'янського населення македонських земель відчувало себе болгарами), а також Сербія і Греція, що мали на її території свої національні групи.

Вперше термін «Східне питання» з'явився на Веронському конгресі Священного союзу в 1822 році і був [9, С. 96] пов'язаний з визвольною війною грецького народу за незалежність. До речі, «грецький проект» - план створення незалежної Грецької держави, союзницю Росії - був найбільш раннім російським стратегічним планом на Балканах, його сформулювала ще

Катерина II. Пізніше його змінив «сербський проект», а в роки Східної кризи 1875-1878 років Росія вже воліла спиратися на Болгарію. Головними складовими Східного питання були: відносини Росії з Туреччиною і з Великими державами з приводу турецьких володінь на Балканах і контролю над протоками, політика Росії та інших великих держав щодо «контактних зон» - територій, де володіння Туреччини стикалися з володіннями великих держав, національно - визвольна боротьба балканських народів.

Поневолені турками народи Балкан вступали на шлях національного визволення послідовно. На першому етапі утворилися напівавтономні, а потім автономні Чорногорія і Сербія, Валахія і Молдавія, які пізніше об'єдналися в Румунію. У 1830 році незалежність здобула Греція. В результаті Східної кризи 1875-1878 років незалежність отримали Сербія, Чорногорія, Румунія і було утворено автономне Болгарське князівство, що з 1908 року стало незалежним [17, оп.2, а.е.5]. У 1912 році добилася незалежності Албанія. Нарешті в результаті Першої світової війни утворилася держава південних слов'ян - Югославія. Неважко помітити, що різні народи Балкан в різний час ставали на шлях створення національної держави і в різний час досягали повної незалежності. Це свідомо ставило одні балканські народи в умови, нерівні з іншими. Історія наочно показує, як у міру «виростання» будь-якої балканської держави сусідні народи починають розглядатися ним вже не як союзники в загальній боротьбі, а як потенційні суперники. Така трансформація поглядів характерна і закономірна насамперед для правлячих еліт балканських держав. Правлячі кола тих балканських держав, які досягли незалежності раніше і тим самим раніше стали суб'єктами міжнародного права, незмінно починали проводити політику територіальної експансії, борючись за політичне і економічне лідерство на Балканах. Ідеологічним обґрунтуванням цієї експансії незмінно були гасла створення «Великої Сербії (Греції, Румунії, Болгарії)». При цьому обмежувалися права інших народів Балкан, які не встигли створити власну державу, що вело до національної ворожнечі.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання виникнення македонської проблеми в умовах Східної кризи завжди викликало значну увагу у науковців різних країн, так як македонське питання зачіпало інтереси багатьох держав. Варто відзначити таких науковців, як Марти-ненка А.К., Миколенко Д.В., Усаєву О. Н. та

інших. Важливим науковим напрямком у контексті проблематики Східної кризи є дослідження Генова Г. та Віноградова В.Н. [10,11]

У балканської історіографії македонська проблематика стала предметом пильної уваги регіональних дослідників, які ввели в науковий обіг великий фактичний матеріал. Однак у силу того, що македонська проблематика була і продовжує залишатися для балканських істориків вкрай дискусійною темою, яка продовжує давні суперечки про визнання або невизнання македонської нації, історичні дослідження тут нерідко набували пропагандистський характер.

Незважаючи на значну наукову увагу до питань пов'язаних із зовнішньою політикою Болгарії щодо македонського питання в умовах Східної кризи, проблематика потребує подальшого дослідження та конкретизації.

Метою дослідження є здійснення об'єктивного та комплексного аналізу ролі Східної кризи у формуванні македонського питання.

Виклад основного матеріалу. Російсько-турецька війна 1877-1878 років і Сан - Стефанський мирний договір, за яким македонські території ставали частиною незалежної Болгарії, викликали в Македонії небувалий суспільний підйом: невже ненависному турецькому ярму прийшов кінець? І яке ж розчарування викликали підсумки Берлінського конгресу: великі держави Європи відмовилися надати свободу Македонії! За умовами Берлінського договору турецький уряд формально зобов'язували «з часом» [11, С. 25], коли-небудь ввести в Македонії особливий адміністративний устрій.

Для зовнішньої політики Росії у цьому напрямку ключовим питанням було питання про чорноморські протоки і вихід у Середземне море. Наявність на Балканському півострові слов'янських народів і неслов'янських, які сповідують православ'я, полегшувало Росії задачу і дозволяло створити лояльну опору. «Сан - Стефанський договір «як громом вразив сербські ідеали», - писав Нікола Пашич. Націоналістичний чад змінився глибоким розчаруванням [4, С. 189]. Втім, Сан-Стефанський договір викликав розчарування не тільки в Сербії. Албанці протестували проти планів включення до складу Болгарії частини албанських територій. Англійські та австрійські агенти розпалювали невдоволення албанців, намагаючись направити його проти слов'ян і Росії.

Посилення позицій Росії на Балканах викликало в Англії та Австро-Угорщини в буквальному сенсі слова істеріку. У Відні особливо болісно сприйняли статті Сан-Стефанського договору про надання незалежності слов'янським народам - це порушувало плани Австрії включити в зону свого впливу Сербію, Чорногорію і Албанію. В Англії різке

невдоволення викликало отримання Болгарією вихід до Егейського моря, передбачене умовами Сан-Стефанського договору [6, С.78]. У результаті Росія через свого союзника Болгарію отримувала вихід в Середземне море в обхід чорноморських проток.

Європа стояла на порозі війни. У Петербурзі вже обговорювали «образ дії у разі нової війни з Англією і Австрією». Одночасно до Відня був направлений російський дипломат граф М.П. Ігнатьєв. Перед ним стояло складне завдання - переконати імператора Франца Йосифа і міністра закордонних справ Д. Андраші, головних прихильників «жорсткого курсу», в справедливості російських вимог. Але переговори зайшли в глухий кут: у Відні вже бачили Австро - Угорщину гегемоном на Балканах і ні про яку присутність Росії в цьому регіоні не бажали й чути. Н.П. Ігнатьєв відхилив усі претензії Відня. Переговори були перервані. У такому ж ключі розвивалися відносини Росії з Англією. Прем'єр Дізраелі повівся, з відкликання російських дипломатів, «з вражаючим нахабством». Він оголосив Сан-Стефанський договір «несумісним із законними інтересами Великобританії» [7, С. 41-62]. Англія відкрито почала підготовку до війни. Англійські війська, розквартировані на Мальті, отримали наказ готуватися до десантної операції на Балканах, а англійський флот в Егейському морі був спішно посилений. Лише пропозиція Бісмарка стати «чесним маклером» у переговорах з конфліктуючими сторонами розрядила трохи ситуацію. У цей період Німеччина не мала жодних військово - стратегічних інтересів на Балканах і її позиція була підкреслено нейтральною. На початку грудня 1876 Бісмарк, виступаючи в рейхстазі, заявив, що в усьому Східному питанні він не бачить інтересу, «заради якого варто було б пожертвувати кістками хоча б одного мушкетера». Для Німеччини набагато важливіше було збереження Союзу трьох імператорів - Німеччини, Австро - Угорщини та Росії - і збереження свого лідерства в цьому союзі [3, С. 48]. Втім, в Петербурзі з самого початку розуміли, що Сан-Стефанський мир - не остаточний, і з його умовами великі держави не погодяться, а воювати одночасно з Англією, Австро-Угорщиною та Туреччиною реально мислячі політики Росії не збиралися. Сан - Стефанський договір, по суті, уособлював програму-максимум російської політики на Балканах станом на той період.

Берлінський конгрес відкрився 13 червня 1878 і проходив в умовах гострої дипломатичної боротьби. Австро-Угорщина і Англія вимагали від Росії відмовитися від планів створення «Великої Болгарії» і скоротити територію Болгарії до мінімуму. Ця позиція отримала підтримку Сербії, політика якої з часу Берлінського конгресу і до початку XX століття від-

різнялася яскраво вираженою проавстрійсько орієнтованою.

Англія наполягала на поділі Болгарії на дві частини, при цьому північна частина отримувала політичну автономію, а південна - адміністративну автономію у складі Туреччини. Австрія також виступала проти створення єдиної Болгарії. «Це означає смертний вирок для болгарської національності, - заявляв у відповідь голова російської дипломатії А.М. Горчаков» [15, С. 101].

Одночасно англійська дипломатія зробила ставку на протиставлення Греції слов'янським народам Балкан, намагаючись перетворити Грецію на плацдарм своєї балканської політики. Англія втримала Грецію від вступу у війну з Туреччиною в 1877 році і тепер вимагала для Греції територіальних збільшень в Епірі і Фессалії. Фактично ж метою Англії було заохочення [10, С. 57] грецького націоналізму і штучне розпалювання національних протиріч на Балканах.

Підсумком Берлінського конгресу стало підписання Берлінського трактату, який змінив ряд положень Сан - Стефанського договору не на користь інтересам Росії і слов'янських народів Балкан. Чорногорія, Сербія та Румунія отримували повну незалежність. Північна частина Болгарії визначалася як самостійна держава, васальна по відношенню до Туреччини і яка сплачуватиме їй данину. Територія Болгарії була скорочена до мінімуму. Її південна частина перетворювалася на автономну провінцію Східна [1, С. 53] Румелія у складі Туреччини. Македонські землі залишалися під владою Туреччини. Англія «в нагороду» виторгувала собі Кіпр, Австро - Угорщина отримала санкцію на окупацію Боснії і Герцеговини. Албанія ж у документах конгресу фігурувала лише як географічна область - потенційне джерело територіальних збільшень сусідніх балканських держав.

Берлінський конгрес викликав до життя гострі територіальні суперечки. Туреччина активно використовувала штучно створені Берлінським конгресом міжнаціональні протиріччя, розпалюючи ворожнечу між народами Балкан. При цьому рішення конгресу спровокували зростання напруженості і посилення боротьби за національне визволення в цьому регіоні.

Для Сербії підсумки Східної кризи стали катастрофою. Впали надії на швидке об'єднання всіх сербських земель. Епоха національного романтизму йшла в [12, С. 26] минуле. Вперше сербським правлячим колам стало цілком ясно, що право остаточного голосу у вирішенні балканських проблем належить великим державам і «сербське питання» може бути вирішене тільки за їхньої участі. Але в своїх рішеннях великі держави керуються аж ніяк не

інтересами народів Балкан! І цей гіркий урок також був засвоєний сербськими політиками.

Болгарія, спираючись на положення Сан-Стефанського договору, вважала Македонію частиною «Великої Болгарії», своєю законною територією, відірваною в результаті інтриг великих держав: Македонія - це Західна Болгарія, а македонці - західні болгари.

Сербія бачила в Македонії одну з територій, яку відповідно до завдань «національної місії» було потрібно звільнити і об'єднати в межах «Великої Сербії». У Белграді не шкодували коштів на створення сербської агентури в Македонії - «колиски сербства». У 1887 році були відкриті сербські консульства в Салоніках та Скоп'є, в 1888 році - у Бітолі.

В Афінах добре пам'ятали, що Македонія - частина Греції ще з часів Александра Македонського, і завдання створення «Великої Греції» не дозволяли поступатися цією провінцією сербам і болгарам [17, Оп.2, ае 138].

Але в цій суперечці була ще одна сторона, яка хотіла мати свій власний голос. «Македонія - для македонців!» - гасло македонських слов'ян. І прихильники цього гасла - Д. Груєв, Христо Татарчев, Петро Попарсов, [16, С. 69] Гоце Делчев - створили в 1893 році Внутрішню македонську революційну організацію (ВМРО) - першу партію, яка поставила за мету автономію Македонії. Розчарування і гнів, викликані берлінськими рішеннями, штовхнули македонців на повстання. Кілька років у горах гриміли постріли - македонські четники відчайдушно намагалися привернути до себе увагу Європи. Але Європі було на Македонію глибоко наплювати, і до початку 1880-х років четницька боротьба була подавлена турецькими карателями.

Творці ВМРО не спокушались сербськими, болгарськими та іншими «друзями» Македонії та ставили своєю метою загальне збройне повстання македонців проти турецького панування. Будь-яке втручання «друзів» ззовні загрожувало Македонії новим рабством. «Порятунок Македонії - у внутрішньому повстанні. Хто думає інакше, той бреше собі та іншим», [11, С. 95] - говорив Гоце Делчев. Статут ВМРО, прийнятий на з'їзді в Салоніках, крім підготовки повстання, передбачав боротьбу проти шовіністичної пропаганди - сербської, грецької та іншої. Статут ВМРО фактично заклав політичне майбутнє нації.

З 1900 року почалася озброєна партизанська боротьба македонських повстанців. Болгарський уряд негласно заохочував діяльність ВМРО. Також негласно македонські революціонери заохочувалися російськими дипломатичними агентами на Балканах. Партизанська боротьба в Македонії вилилася в масове Ілінденське повстання 1903 року. Приводом до повстання стала різанина християнського насе-

лення Салонік і Вітоля, влаштована турками. 15 липня [14, С. 72-99] головний штаб ВМРО звернувся до великих держав із декларацією, в якій говорилося, що македонський народ починає боротьбу і не складе зброї доти, поки не доб'ється звільнення. Початок повстання було призначено на Іллів день – 2 серпня. Повстанцям вдалося звільнити частину території країни з містом Крушево. Ніхто з балканських держав не виступив на допомогу македонцям. Болгарія не могла самотужки воювати з Туреччиною і не збиралася розривати відносини з Константинополем, знаючи, що Росія її в цьому не підтримає. Думки російських дипломатів розділилися: російський посол в Софії наполягав на негайній допомозі Македонії, а російський посол у Стамбулі - на суворому придушенні македонського повстання. Англія, Росія та Австро-Угорщина виступили з планом врегулювання македонської проблеми шляхом здійснення реформ. Туреччині пропонувалося створити автономну македонську область під управлінням турецької адміністрації, дозволити призначення в цю область російського та австрійського цивільних агентів, реорганізувати місцеву жандармерію і допустити присутність на території Македонії іноземних військових спостерігачів, провести реформу юридичних установ, повернути македонських біженців і надати їм фінансову допомогу. Переговори про реформи в Македонії затягнулися до початку 1904 року, коли почалася російсько-японська війна і увага Росії переключилася на Схід. Болгарія, залишившись без російської підтримки і побоюючись, що Австро - Угорщина, скориставшись нагодою, введе свої війська до Північної Македонії, поспішила врегулювати свої відносини з Туреччиною в односторонньому порядку [17, Оп 2, ае 27].

Іллінденське повстання викликало відгук у всій Європі. Кампанія на захист Македонії розгорнулася у всіх слов'янських країнах, в Англії, Італії, Франції. Але ніякої збройної допомоги македонці не отримали. Турецькі карателі влаштували масову різанину македонців, більше 20 тисяч біженців змушені були шукати порятунку в Болгарії, Сербії, Чорногорії. У південних областях Македонії банди грецьких шовіністів, найнятих на Криті й у материковій Греції, розв'язали справжній геноцид по відношенню до македонського населення. Навесні 1904 вся Європа була приголомшена звісткою про знищення православними греками і шовіністами македонської села Загорічані, все населення якої - православні слов'яни - македонці - було вирізано зі страшною жорстокістю [8, С. 223-225]. Цей злочин викликав вибух антигрецьких настроїв у Болгарії. Жертви македонців були величезні. Через півстоліття над Охридським озером піднявся пам'ятник полеглим у дні Іллінденського повстання - стилізова-

не кореневище величезного дуба, який втратив всі свої гілки.

Берлінський конгрес не вирішив проблему єдності болгарських земель. Східна Румелія залишалася у складі Туреччини. Хоча на Берлінському конгресі вона оголошена автономною, Туреччина всіма силами намагалася ізолювати цю територію, фактично урізуючи її й без того скромні права. Ситуація в Східній Румелії не вислизнула від уваги великих держав: Австро-Угорщина і Англія негласно заохочували Стамбул, тоді як Росія домогалася від Туреччини реальної, а не на словах автономізації Румелії. Болгарія ж йшла ще далі, прагнучи домогтися возз'єднання земель. У вересні 1885 в Східній Румелії спалахнуло повстання, інспіроване з Софії. 8 вересня було проголошено об'єднання Румелії з Болгарією [17, оп.2, а.е. 5]. Російська дипломатія поставилася до цього кроку двоюко: з одного боку, це посилювало болгарського союзника, з іншого - явна поспішність цього кроку, а також той факт, що Болгарія зважилася на нього без консультацій з Росією, ставили Петербург перед обличчям раптової конфронтації зі Стамбулом. Російсько- болгарські відносини погіршилися. Росія відкликала з Болгарії своїх військових радників.

Сербський король Мілан угледів в акті возз'єднання болгарських земель порушення рівноваги сил на Балканах. Сильна Болгарія представляла загрозу великосербській експансії в Македонії. Відносини Сербії та Болгарії загострилися. Королем Міланом Обренович, щоб зміцнити своє хитке становище в країні, потрібна була переможна війна. Тому, не враховуючи позиції великих держав і Росії, не рахуючись з думкою Греції та Чорногорії, які негативно ставилися до планів Сербії, король Мілан 2 листопада 1885 оголосив війну Болгарії. Те, що не могло нам наснитися і в страшному сні, сталося, - писав лідер сербських радикалів М. Пашич. - Сербо - болгарська війна стала фактом. Виповнилося бажання ворогів слов'янства» [4, С. 231].

В результаті Болгарської кризи Росія втратила ряд важливих політичних позицій в Болгарії. Одночасно відбулося перегрупування у таборі великих держав: погіршилися відносини Росії з Австрією і Німеччиною, одночасно відбулося зближення Росії з Францією. Возз'єднання Болгарії і поразка сербської армії реанімували «македонське питання». Привид Сан - Стефанської Болгарії розбурхував розум софійських політиків. Східна Румелія увійшла до складу Болгарії - наступною буде Македонія!

У Белграді ж дивилися на «македонське питання» зовсім інакше... Провал зовнішньої політики Мілана Обреновича вичерпав довіру сербської еліти до короля, і той змушений був піти з політичної авансцени. Мілан Обренович 22 лютого 1889р. відрікся від престолу

на користь свого 12 - річного сина Олександра і покинув країну. При малолітньому королі до його повноліття була утворена регентська рада. До влади прийшов уряд радикалів, який рішуче взяв курс на зближення Сербії з Францією і Росією [2, С. 47].

На початку ХХ століття Балкани продовжували залишатися ареною запеклої боротьби великих держав за сфери впливу. Перед обличчям нового чинника сили в Європі - Німеччини - Англія і Франція, незважаючи на існуючі між ними протиріччя, змушені були об'єднатися. 8 квітня 1904 р. між двома країнами був підписаний договір «про сердечну згоду» - «l'Entente cordiale», який у просторіччі став іменуватися Антантою - «Згодою». Так було покладено початок другого військово - політичного блоку в Європі. Англо-російські відносини, протягом усієї другої половини ХІХ століття, залишалися напруженими, після 1904 почали поліпшуватися. Так як Росія мала дружні зв'язки з Францією, Англія перед обличчям нової німецької небезпеки могла просто опинитися в ізоляції. І, зваживши всі «за» і «проти», пішла на союз з Росією. Європейське протистояння вступило в нову стадію. Світову війну вважали невідворотною і йшли їй назустріч. Політики і військові мислили категоріями гри в олов'яні солдатиків - «обдурити, перехитрити, випередити, марширувати туди і сюди, швидко перемогти, союз з тим, ворожнеча з цим, і все буде легко й прекрасно» [3, С.50]. У результаті всі провідні країни Європи пасивно дозволили втягнути себе у вир подій, перш ніж з жахом виявили, що сталася катастрофа і ситуація стала некерованою.

У липні 1908 року в Стамбулі відбулася революція «младотурків». Розуміючи, в якій глибокій кризі знаходиться імперія, младотурки пішли на широкі реформи, що передбачали надання рівних прав усім народам і сповідання Османської імперії. В результаті молодотурецької революції перед Великими державами знову гостро постало Східне питання, питання про долю турецьких володінь в Європі. У Відні вирішили, що з'явилася можливість офіційно приєднати до Австро - Угорщини окуповану австрійськими військами ще в 1878 році Боснію та Герцеговину - формально вони продовжували вважатися володінням Туреччини. Таке рішення прямо суперечило постановам Берлінського конгресу, але міністр закордонних справ Австрії А. Еренталь вважав, що ця смілива ініціатива наочно продемонструє всій Європі, що імперія досить сильна, щоб проводити активну зовнішню політику, а розмови про її швидкий розпад і про її залежність від Німеччини не більше, ніж зловмисні чутки. [13, С. 87]. Зі своїм союзником - Німеччиною - у Відні питання про анексію Боснії обговорювати не стали. Зондаж намірів Росії виявив, що

російське МЗС в цілому «готове з розумінням поставитися до дій Австрії». Російський уряд усвідомлював, що поки Росія не відновить свої збройні сили після програної російсько-японської війни 1904 -1905 років, вона не буде в змозі зробити ефективні дії в разі порушення статус - кво на Балканах. Тому російська дипломатія пішла назустріч австро - угорським домаганням з умовою компенсацій для Росії: за свій нейтралітет Петербург вимагав від Австрії підтримати вимоги про перегляд умов міжнародних договорів про режим чорноморських проток на користь Росії: протоки повинні були стати відкритими для проходу російських військових кораблів. Еренталь і російський міністр закордонних справ Ізвольський досягли з цього приводу усної «джентльменської угоди». Але Еренталь, поспішивши оголосити на весь світ про анексію, фактично порушив умови цієї угоди.

Відносини Петербурга з Віднем різко погіршилися. Анексія Боснії і Герцеговини Австро - Угорщиною була розцінена в Белграді як важкий удар по національних прагненнях. Австро - Угорщина почала зосереджувати свої збройні сили - більше мільйона багнетів - біля кордонів Сербії. Німеччина твердо заявила про свою підтримку Австрії: анексія повинна бути визнана всіма великими державами! Спеціально для Росії Берлін повторив цю вимогу в ультимативній формі: вимагаємо визнати анексію і чекаємо негайної відповіді. Росія, обдурена австро - угорською дипломатією, не готова до війни, поступилася і 24 березня 1909 визнала анексію Боснії і Герцеговини [5, С. 18]. Через сім днів те ж саме зробив і сербський уряд, тимчасово відмовившись від своїх претензій на Боснію і Герцеговину. Анексія викликала протест у широких верств населення Боснії і Герцеговини, незалежно від національності та віросповідання. «Боснійська криза» різко загострила відносини Росії з Німеччиною і Австро - Угорщиною. Одночасно посилюлося протистояння Австро-Угорщини та Сербії. Фактично цією кризою почався період підготовки Європи до світової війни. Серед боснійської молоді були вельми популярні і ідеї російських анархістів та народовольців, Бакуніна і Нечаєва. Терор вважався найважливішим засобом підготовки революції. У 1913 році була створена терористична організація «Млада Босна», що обрала тактику індивідуального терору. Її членом став нікому тоді не відомий сараєвський школяр Гаврило Принцип.

Висновки. Підводячи підсумок, відзначимо, що об'єктивно Берлінський трактат став вираженням реального співвідношення сил великих європейських держав у 1878 році. Це співвідношення склалося тоді не на користь Росії та балканських народів. У статті було визначено вплив македонського питання на зов-

нішню політику Болгарії, його місце в політиці європейських держав та в Східній кризі в цілому. Прослідковано наростання протиріч через македонські території між балканськими країнами і проаналізовано позиції європейських

держав у даному питанні. Було проведено комплексне дослідження зовнішньої політики Болгарії щодо македонського питання в умовах Східної кризи, виявлено характерні риси, її основні пріоритети та переваги.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Миколенко Д.В. Македонське питання у 1978-1919 рр. Харків, 2011
2. Мартыненко А. К. Русско-болгарские отношения в 1894-1902 гг. Киев, 1967
3. Проектор Д. М.. Світові війни і долі людства. К., 1986
4. Шемякін А. Л.. Ідеологія Ніколи Пашича. Формування й еволюція (1868-1891) М., 1998, с. 231
5. Болдырев А. В. Ближний Восток и проливы во внешней политике России и западноевропейских стран на рубеже XIX – начала XX в. // Вестник МГУ. Серия 8. История. 2001. № 5
6. Бурбыга В. А. Македонский вопрос в российской дипломатической переписке 1893 - 1909 гг. (по материалам консульств в Салониках и Битоли). // Македонски преглед. 1996. №1. С. 63 – 8 (“В «пороховом погребе Европы». 1878 - 1914. / Отв. ред. В. Н. Виноградов, В. И. Косик, О. В. Соколовская. М., 2003.
7. Бьюкенен Джордж. Мемуары дипломата. М., 200, с.108
8. Вечев Д. Русия и българският национален въпрос в края на XIX и началото на XX век // България 1300. Институции и държавни традиции. Т. 3. София, 1983
9. Вечев Д. Реформите в Европейска Турция и русско-българските отношения (началото на XX в.)// Векове. 1980. №2
10. Виноградов В.Н. Восточный вопрос в большой европейской политике. – В «пороховом погребе Европы»: 1878–1914. М., 2003
11. Генов Г. Източният въпрос (политическа и дипломатическа история). София, 1925
12. Германов С. Старите “нови” идеи за македонизма // Македонски преглед. 2000. №1. С. 84-85
13. Дюлгерова Н. А. Болгарский национальный вопрос в политике России и Австро-Венгрии. 1894-1903. София, 1994.
14. Исаева О. Н. Мюрцштегский опыт «умиротворения» Македонии // Македони; Проблемы истории и культуры. М., 1999
15. Россия и Черноморские проливы (XVIII - XX столетия) / Под ред. Т. Н. Нежинского и А. В. Игнатьева. М., 1999.
16. Освободителната борба на Балгарите в Македония и Одринского 1902-1904.
17. Централный державный архив Софии (Далее - ЦДАС). Документы из архивов Народного собрания, Ф.176к.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014

REFERENCES:

1. Mykolenko D.V. Makedons'kyu pytannya u 1978-1919 rr. (Macedonian question in the years 1978-1919) Kharkiv, 2011
2. Martynenko A. K. Rosiys'ko- bolhars'ki vidnosyny v 1894-1902 rr. (Russian-Bulgarian relations in 1894-1902) . Kyiv, 1967
3. Proektor D. M. Svitovi Viyny i doli lyudstva. (World Wars and the fate of mankind.) K. , 1986
4. Shemyakin A. L. Ideolohiya Nikoloy Pashycha. Formuvannya y evolyutsiya (1868-1891) (Ideology of Nikola Pashich. Formation and evolution (1868-1891)) M., 1998, s. 231
5. Boldyryev A.V. Blyz'kyu Skhid i protoky v zovnishniy politytsi Rosiyi i zakhidnoyevropeys'kykh krayin na rubezhi KHKH - pochatku KHKH st. (Middle East and straits in the foreign policy of Russia and Western European countries at the turn of the nineteenth - early twentieth century.). Visnyk MHU. Seriya 8 . Istoriya. 2001. № 5
6. Burbyha V.A. Makedons'kyu pytannya v rosiys'koyi dyplomatychnoyi lystuvanni 1893 - 1909 rr. .(za materiyamy konsul'stv v Salonikakh i Bitoli). Makedonsky prehled . 1996 . № 1 . P. 63 - 68 (V «porokhovomu pohrebi Yevropy». 1878 - 1914. (Macedonian question in the Russian diplomatic correspondence of 1893 - 1909 years. (based on the consulates in Bitola and Thessaloniki). / / Macedonian Review. 1996. № 1. Pp. 63 - 8 (“In the” powder keg of Europe. “1878 - 1914.) / Otv . Red. V. N. Vynohradov , V. I. Kosyk , O. V. Sokolovs'ka . M., 2003 .
- 7 . B'yukenen Dzhordzh . Memuary dyplomata. (Memoirs of diplomat.) M., 200, p.108
8. Vichovykh D. Rusiya i b'lharskiyat natsyonalen v'pros v krayu na XIX i nachaloto n; XX stolittya // B'lhariya 1300. Instytutsiyi ta d'rzhavni tradytsiyi. (Russian and Bulgarian national issues in the late XIX and early H; XX Century // Bulgaria 1300. Institutions and state traditions.) Vol. 3. Sofiya, 1983
9. Vichovykh D. Reformy v Yevropeys'kiy Turechchyni i rosiys'ko - b'lharskite vidnosyny (nachaloto na KHKH v) (Reforms in European Turkey and Russian-Bulgarian relations (early twentieth century)). Stolit'. 1980 . № 2
10. Vynohradov V.M. Skhidnyy pytannya u velykiy yevropeys'kiy politytsi. - U «porokhovomu pohrebi Yevropy»: 1878-1914 . (Eastern question in European politics. - In the “powder keg of Europe”: 1878-1914.) M., 2003
11. Henov H. Iztochniyat v'pros (politychnykh i dyplomatychnykh istoriya). (Question of the East (political and diplomatic history)) Sofiya, 1925
12. Hermanov S. Staroho “novy “ ideyi za makedonizma (The old “new” ideas Macedonism). Makedonsky prehled. 2000. № 1

13. *Dyulherova N. A* Bolhars'ka natsional'ne pytannya v politytsi Rosiyi ta Avstro -Uhorshchyny. 1894-1903. (Bulgarian national question in politics Russia and Austria-Hungary. 1894-1903) Sofiya, 1994 .
14. *Isayeva O. N.* Myurtsshtehskiy dosvid «umyrotvorenniya» Makedoniyi / / Makedoni; Problemy istoriyi ta kul'tury. (Experience "appeasement" Macedonia of Myurtsshteg. Macedonia; Problems of history and culture) M. , 1999
15. Rosiya i Chornomors'ki protoky (XVIII - XX stolit') (Russia and the Black Sea straits (XVIII - XX centuries)) / Pod red. T. N. Nizhyns'koho i A. V. Ihnat'yeva. M. , 1999 .
16. Osvoboditelnata borba na Balharite v Makedoniya i odrins'koy. (The liberation struggle of Bulgarian in Macedonia and Odrinskogo. From 1902 to 1904) 1902-1904 .
17. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv Sofiyi (Dali - TSDAS) . Dokumenty z arkhiviv Narodnykh zboriv. , (Central sovereign archive Sofia (Next - TSDAS). Documents from the archives of the National Assembly) F.176k .

Меліш Олеся Онисимівна – аспірант
Київський національний університет ім.Т.Шевченка
Адреса: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 64/13
E-mail: olessia@meta.ua

Melish Olesya Onisimovna – postgraduate
T. Shevchenko national university of Kyiv
Address: 64/13, Volodymyrska Str. Kyiv, 01601
E-mail: olessia@meta.ua